

»Telebajs!« je zavpila Urška, planila pokonci, pograbila dežnik in torbo, pokazala Anžku dolg jezik ter izginila skozi vrata.

»Ali si hud nanjo?« ga je v smehu vprašala Marjanca.

»Nič, ne, nisem! Saj jaz take ženske sploh ne bi maral!« je Anžek zaničljivo pogledal Marjanca, z užitek jedel zelje in vmes pripovedoval: »Veste, tista Grogova Cilka, tista, ki ima zaručene lase, mi je rekla, da bi rada z menoj plesala povštertanc. Pa še to je rekla, da bi se kar poročila z menoj!« je sramežljivo dodal. Ko je pojedel zelje, se je zamislil... Njegovo obzorje ni presevalo domišljije dvanajstletnega dečka, čeprav so se mu zdeli prav vsa dekleta privlačna.

Marjanca se je zamislila: Cilka? Najlepše dekle v planiškem kraju se komaj otepa fantov – no, pa si je privoščila še Anžka. Zato, da bo Anžek samo o njej razmišljal.

Anžek je še enkrat skrbno postrgal skledo in brez besed odšel skozi vrata. Preden jih je zaprl, je pomolil glavo nazaj, rekoč: »Zelje pa pri Zalarju bolje skuhajo kot pri vas! Jabolk pa tako nimate nič!« In je z vso močjo zaloputnil vrata.

»To imam zdaj za zahvalo,« se je Marjanca smejala, ko je pobirala kruh iz peči. Vso hišo je napolnil prijeten vonj po pečenem kruhu, ko je gospodinja šla klicat družino k južini.

L o k a l i z m i :

traje – nosila

telebajs – teleban

zaručen – kodrast

povštertanc – ljudski ples s prevzemanjem blazine

(Odlomek iz povesti *OBNOVA* 1978, str. 119–121).

*

LJUDSKA PESNICA IN PISATELJICA ANICA GARTNER

Na Jarčjem Brdu je nedavno praznovala svoj 90-letni jubilej Anica Gartner, rojena Tavčar, preprosta kmečka žena, a bralcem Kmečkega glasa dobro znana ljudska pesnica in pisateljica.

Rodila se je 1. avgusta 1905 na mali kmetiji Debelo brdo pri Sv. Lenartu kot najmlajša od trinajstih otrok. Oče je v skrbi za veliko družino še kupčeval z lesom in postavil žago, na kateri so delali starejši sinovi.

Obiskovala je osnovno šolo pri Sv. Lenartu; njena otroška želja je bila, da bi postala medicinska sestra, a denarja za šolanje ni bilo. Kot najmlajša je ostala doma pri starših, ki so jo vzgajali v ljubezni do zemlje in kmetovanja. Poleg tega je igrala v vaškem prosvetnem društvu in prebrala vse knjige v društveni knjižnici. Že v dekliških letih je pisala pesmi, rada pa je tudi risala in pela v cerkvenem pevskem zboru.

V štirindvajsetem letu se je poročila s pet let starejšim Janezom Gartnerjem na veliko kmetijo pri Mežnarju na Jarčjem Brdu. Tu je v osmih letih rodila šest otrok, tri sinove in tri hčere. Tako sta z možem imela dovolj dela in skrbi, vendar sta vsako prosto urico posvetila knjigam in izobraževanju.

V času druge svetovne vojne je bilo hudo, mož je bil član krajevne gospodarske komisije in je moral skrbeti za oddajo hrane partizanom. Dostikrat je težko zahteval govedo od revnega kmeta in je raje dal iz svojega hleva. Ob koncu vojne je v hlevu od 24 govedi ostal en sam rep. Mesec dni pred osvoboditvijo je umrl za zahrbtno boleznijo in Anici zapustil skrb za šest nepreskrbljenih otrok. Hud je bil boj s kmetu nenaklonjeno oblastjo v prvih povojnih letih, ko so kmeta hoteli z nerazumno visoki-

Anica Gartner

Anica Gartner z Jarčjega Brda

mi obveznimi oddajami in davki na silo spraviti v obdelovalne zadruge (varianeta ruskih kolhozov). Ta boj je pogost motiv v njeni prozi.

Bil je velik napor, da je uredila izčrpano posestvo, predvsem pa, da je vzgojila in spravila do kruha svoje otroke. Ko so se otroci osamosvojili in ko je preložila večji del dela in skrbi za posestvo na sina Milana, je Anica pri svojih 60 letih spet prijela za pero in objavila v Kmečkem glasu svojo prvo črtico. Poslej je Pisana njiva, literarna priloga tega lista, velikokrat prinesla kakšno njeno pesem ali črtico. Samo v letniku 1971 so npr. objavljene pesmi **Želja, Tašča, Mati – sin, Odkošeni cvet** ter čudovita črtica **Prvi poljub**.

Ta uspeh jo je opogumil za večje delo in lotila se je povesti **Požgana kmetija**, ki je začela izhajati kot podlistek v Kmečkem glasu jeseni 1974, vendar je bil na ta način objavljen le prvi del povesti, ki zajema čas med obema vojnama. Spomladi 1975 pa je bil prvi del ponatisnjen za 15. knjigo Kmečke knjižne zbirke z dodanim drugim in tretjim delom. Šteje 132 strani, za vsebino knjige značilno ilustracijo na ovitku je pripravil Tone Kovič. Kraje dogajanja povesti je avtorica jedrnat prikazala v prvih dveh odstavkih:

»Kraj med Blegošem, Lubnikom in Ratitovcem je hribovit. Povsod se razprostirajo smrekovi gozdovi, pomešani z bukovim drevjem in ponekod tudi s kostanji. Med vse to pa so posejane številne vasi in vasice ter velike samotne kmetije. Tu in tam reže gričevje soteska ali ozka, naseljena dolina z velikim potokom, kamor se stekajo iz hribov večje ali manjše grape. Ob takih potokih so še do nedavnega stali mlini, ki so mleli žito hribovskim kmetom. Ljudje so živeli skromno od tega, kar so pridelali na zemlji; le-ta pa je bila skopa. Svet je kamnit in strm, kljub temu pa so bile njive z vso natančnostjo in skrbjo obdelane. Skoraj pri vsaki hiši je bila številna družina. Vendar ljudje niso bili lačni, saj sta v tistih letih še bogato obrodila ajda in proso. Kuhali so ajdove žgance, krompir, kašo in zelje. Na vsaki mizi je bilo dovolj slastnega črnega kruha, ki so ga za malico jedli s kislim mlekom ali kuhanim suhim sadjem. Za žejo ob košnji so pripravili iz sadja mošt, in če je bila sadna letina dobra, so še nakuhali žganja. Obdelovali in vozili so večinoma še z voli in tudi pasli so živino, a se je le malo in počasi kaj priredilo.«

Zlasti prvi del je poleg zanimive kmečke zgodbe dragocen vir za etnologe, saj je v njem natančen opis, kako so nekdanj želi in meli proso, spravljali listje za steljo, po starem vozili balo in opravili ohcet. Poleg tega je še vse polno krajših podob iz tedanjega načina življenja na kmetih, obogatenih s starimi pregovori in reki. Drugi del zajema čas druge svetovne vojne, sodelovanje kmetov z osvobodilnim bojem, ki je sprožilo okupatorjeve represalije: ubijanje, požiganje in ropanje kmetij ter izseljevanje družin. Tretji del pa je oris prvega desetletja po vojni, ki zajema težave pri obnovi in neštete stiske, ki jih je povzročal krivični odnos do kmeta kot nasprotnika »izgradnje socializma«.

V anketi piscev knjig Kmečke knjižne zbirke je v Kmečkem glasu 1975 zapisala: »Ne zdi se mi pravilno in pošteno, da bi kdorkoli zapostavljal knjige te zbirke. Menim, da te knjige niso toliko slabše kot katerekoli druge, saj prav tako bogatijo slovensko književnost. Povest, ki izvirno in doživeto opisuje življenje in duševnost kmečkega človeka na vasi v nekem obdobju, ima brez dvoma svojo vrednost, ki je ne kaže zametavati oziroma zaničevati. Če slovenska literarna kritika prezira knjige Kmečke knjižne zbirke, naj nas to ne moti.

Tri leta pozneje (1978) je Anica pri isti založbi objavila še obsežnejšo (164 strani) kmečko povest v dveh delih OBNOVA. Prvi del **Vsak človek je svet zase** je časovno razpet od začetka 20. stoletja do maja 1945, drugi del **Po stopinjah napredka** pa od 1945 do 1975. Tudi tu je v prvem delu bogata etnološka žetev, ki dopolnjuje tisto iz prve knjige: nerodne volovske vprege v jarmu, pastirovanje na planini, košnja in spravlanje sena, žetev, mlačev in delo v mlinu, žetev in spravlanje praproti za steljo, žeganje (sejem) na Jarčjem Brdu, kjer je Mežnarjeva domačija preimenovana v Močnikovo. V drugem delu, ki je precej krajši, je spet veliko kritike za povojno zapostavljanje kmetov, ki jo je uredništvo zbirke skušalo ublažiti tako, da je vrnilo več partijskih gesel in hvalisanj. Ko se je pri korekturi avtorica pritožila, so ji rekli, da brez tega knjiga ne more iziti. Zato ji ta knjiga ni prinesla tistega zadoščenja, ki ga ima vsak avtor ob izidu knjige, svoje stvaritve. Od tedaj je z založbo Kmečki glas prekinila stike. Posvetila se je izdelavi rodovnika svojega in moževega rodu ter mnogo časa porabila za iskanje podatkov v starih matičnih knjigah.

Zadeli so jo novi življenjski udarci, najhujši je bil prezgodnja smrt sina Milana, gospodarja na Mežnarjevem posestvu. Z verzi si je skušala ublažiti bolečino. Snov za novo priložnostno pesem ji je dal tudi vesel dogodek: blagoslovitev novega velikega zvona pri sv. Valentinu. Nasploh se ji je doslej nabralo čez sto pesmi, za celo zbirko, če bi dobila založnika.

Tudi uredniki domoznanske publikacije *Utrinki s Starega vrha*, ki je izšla spomladi 1995, so jo prosili za sodelovanje. Prispevala je dva zapisa ljudskih izročil, in sicer razlagalno pripovedko o nastanku toponima Grebljica ter povedko o divji ženi v Mladem vrhu. Oba motiva je potem združila v pesmi **Stari vrh**. Posebej je še v pesmi **Planina Grebljica** zapela o turističnem razvoju Starega vrha.

Kratek izbor njenega dela naj bo voščilo ob njenem jubileju.

Janez Dolenc